

Aleksandra Nowakowska

Komunikacja symboliczna poprzez flagę europejską a budowanie międzykulturowej wspólnoty

Idealy są jak gwiazdy. Jeśli nawet nie możemy ich osiągnąć, to należy się według nich orientować.

G.B. Shaw

Zarys treści: Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy komunikowanie symboliczne poprzez oficjalne symbole europejskie jest skutecznym sposobem budowania wielokulturowej wspólnoty opartej na symbolicznym dialogu. Przeanalizowano metodami socjologii wizualnej oficjalną flagę europejską, poszukując w źródłach europejskiej kultury wspólnych sensów i znaczeń w użytych znakach ikonicznych i kompozycji przestrzennej. Wskazano na rolę kultury jako płaszczyzny dialogu między grupami różnorodnymi pod względem etnicznym, religijnym i kulturowym oraz znaczenie przedstawień symbolicznych w tym procesie. Zaprezentowano sposoby marketingowego wykorzystania symboliki europejskiej jako logo Europy i konsekwencje tego faktu obserwowane w mediach oraz przestrzeni publicznej.

Paradygmat interakcyjny w socjologii zakłada, że rzeczywistość społeczna jest wytworem nieustających interakcji zachodzących pomiędzy jej członkami oraz obiektami, którym nadano społeczne znaczenia. Relacje zachodzące pomiędzy nimi, sztuka interpretacji interakcyjnych zdarzeń to podstawa do budowania ładu społecznego. W tej perspektywie również instytucje społeczne stanowią zorganizowane interakcje, które zachodzą według określonych wzorów. Nurtem teoretycznym opartym na tym paradygmacie jest interakcjonizm symboliczny. Zakłada on, że komunikowanie się w społeczeństwie zachodzi poprzez używanie symboli¹. E. Cassirer określił człowieka stworzeniem symbolicznym, *homo symbolicus*, zwracając uwagę na fakt, iż jedynie ludzie mają umiejętność tworzenia symboli, posługiwania się nimi, przekształcania (bez granic), symbolicznego prezentowania

¹ E. Hałas, *Interakcjonizm symboliczny. Społeczny kontekst znaczeń*, Warszawa 2006, ss. 29-30; J.J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 2005, s. 403.

siebie, idei, rzeczy, doświadczeń, historii i transmitowania wzorów postępowania oraz funkcjonowania w organizacji społecznej.

U źródeł tej zdolności nie leży jednak wyjątkowe wyposażenie umysłu jednostek, a – jak dowodzą interakcyoniści – proces symboliczny. Jest on niezwykle złożony, ponieważ symbole używane przez ludzi w komunikowaniu to nie tylko słowa, ale i gesty, tonacja głosu, obrazy, kody, znaki ikoniczne itd., mające wspólne znaczenie, dzięki czemu może dojść do porozumienia na poziomie symbolicznym oraz wspólnego definiowania sytuacji i szczegółowych jej interpretacji.

„Symbole komunikacyjne zapośredniczają konstruowane w dialogu znaczenie samego siebie, znaczenie partnera interakcji oraz każdego obiektu wprowadzanego poprzez strony w definicję sytuacji.”²

Interakcja symboliczna to wzajemne oddziaływanie, którego celem jest proces interpretacji znaczeń społecznie nadanych obiektom. Działanie nakierowane na obiekty, konstruowane w czasie oraz społecznej przestrzeni, nosi znamiona intencjonalności. Nadawca symbolicznego komunikatu zmierza do pewnego celu. Może być on poprawnie zdekodowany przez badaczy wyłącznie przy zastrzeżeniu wspólnego kontekstu kulturowego i socjalizacyjnego³. W niniejszym opracowaniu skupię się na europejskim obszarze kulturowym i pochodzących stąd tropach zastosowanych w analizie formowania się wspólnoty międzykulturowej. W tym procesie wykorzystano wspólne symbole ustanowione przez instytucje europejskie. Nadane społecznie, ale i poprzez samą instytucję znaczenia są, jak postaram się udowodnić, źródłem kształtowania europejskiej tożsamości zbiorowej.

Wybrane na oficjalne symbole UE znaki ikoniczne, utwór muzyczny oraz motto mają swe historyczne źródła w kulturze europejskiej, a ich integrująca siła ujawnia twórczy charakter kultury, która według Floriana Znanieckiego winna być wartością jako ideał, a nie dogmat i stała się współcześnie płaszczyzną współdziałania wokół wspólnych celów w skali kontynentu⁴. To współdziałanie wspólnoty kulturowej jest koordynowane w Unii Europejskiej, jak sądzę, właśnie za pomocą symbolicznej interakcji. Kształtuje ona samoświadomość, odrębność, poczucie przynależności oraz „wspólnotowe uczucie”⁵. Dokonuje się tutaj reinterpretowanie historii, jako „zjednoczonej w różnorodności” wspólnej drogi do postawionego przez instytucję społeczną integrującego kulturowo i ekonomicznie celu. Ogólnie rzecz ujmując, chodzi o dekompozycję europejskiego, historycznie ukształtowanego trybalizmu.

Współdziałanie, jako droga do zjednoczenia wybrana przez instytucje europejskie, jest według Znanieckiego sposobem zapobiegania konfliktom. George Herbert

² G. Woroniecka, *Interakcja symboliczna a hermeneutyczna kategoria przed-rozumienia*, Warszawa 2003, s. 1.

³ Ibidem, ss. 20-21.

⁴ E. Hałas, op. cit., s. 209.

⁵ Por. ibidem, s. 298; J.J. Turner, op. cit., ss. 141-165.

Mead natomiast podkreśla wartość interakcyjnego modelu dialogowego, którego podstawą ma być poszukiwanie wspólnych wartości. Ich źródła leżą poza sferą współzawodnictwa i zróżnicowania⁶. Wydaje się, że oficjalne symbole europejskie są nośnikami tychże wartości.

Celem niniejszego artykułu będzie zatem przeprowadzenie analiz flagi Unii Europejskiej z zastosowaniem metod socjologicznych i sprawdzenie, czy stosowane na poziomie instytucjonalnym komunikowanie symboliczne może służyć budowaniu międzynarodowej wspólnoty i kształtowaniu europejskiej.

Flaga europejska, jako klasyczne społeczne przedstawienie wizualne, którego zadaniem jest konstruowanie wspólnego sensu, zostanie poddana analizie wizualnej. Polega ona na dekodowaniu każdej danej obserwowalnej, widocznej. Rozpocznie jednak od genezy ustanowienia takiego wspólnego symbolu poprzez Unię Europejską i roli flagi. Ten płat tkaniny, różnych kształtów i barw, który zwykle mocuje się do drzewca, jest jednym z najważniejszych znaków rozpoznawczych państw, organizacji politycznych, społecznych, kościelnych, wojskowych, sportowych i lokalnych. Pełni różnorodne funkcje, jednak przede wszystkim stanowi symbol pewnej określonej grupy lub organizacji, większej całości społecznej. Odróżnia ją od innych, jest wyrazem odrębności, umożliwia jej członkom zaspokojenie potrzeby przynależności na poziomie symbolicznym, a poprzez ustalone społecznie znaczenia staje się symbolicznym komunikatem. Flagę Unii Europejskiej w obecnym kształcie, stanowi, jak normalizuje to opis heraldyczny „na błękitnym tle, krąg dwunastu złotych pięcioramiennych gwiazd, nie dotykających się ramionami”⁷. Jej historia sięga roku 1955. Za oficjalny emblemat europejski (wtedy Wspólnot Europejskich) została uznana w roku 1985.

Analiza wizualna tego symbolu wydaje się uzasadniona, jako że to „obraz konstruuje, artykułuje nasze postrzeganie świata”⁸, a współcześnie „żyjemy w społeczeństwie zmasowanej obrazowości” (ibidem). Badanie wizualne flagi będzie zatem próbą pogłębionej eksploracji ikonicznego przedstawienia kultury

⁶ E. Hałas, op. cit., s. 301.

⁷ Znormalizowano również opis geometryczny: „Emblemat jest w formie niebieskiej prostokątnej flagi, której szerokość stanowi półtorej długości wysokości. Dwanaście złotych gwiazd rozmieszczonych w równych odstępach tworzy niewidzialny okrąg, którego środek jest punktem przecięcia się przekątnych prostokąta. Promień okręgu wynosi jedną trzecią wysokości flagi. Każda z gwiazd posiada pięć ramion położonych na obwodzie niewidzialnego okręgu, którego promień równy jest jednej osiemnastej wysokości flagi. Wszystkie gwiazdy ustawione są w pozycji pionowej – co oznacza, że jedno ramie skierowane jest pionowo do góry, a dwa leżą na poziomej linii, prostopadłej do drzewca flagi. Gwiazdy rozmieszczone są na okręgu tak, jak godziny na tarczy zegara. Ich liczba pozostaje niezmienna”. Ustalono również przepisowe kolory: Pantone Reflex Blue i Pantone Yellow oraz zalecane sposoby reprodukcji. Szerzej na ten temat: Graficzna specyfikacja flagi europejskiej, [Online], dostępne: http://europa.eu/abc/symbols/embblem/graphics1_pl.htm, 02.12.2007.

⁸ P. Sztompka, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, Warszawa 2005, s. 13.

Ryc. 1. Flaga Unii Europejskiej

normatywnej, która to ujawnia lub – mocniej rzecz nazywając – manifestuje w swym przekazie wartości i reguły instytucji, którą reprezentuje⁹. Zastosowana analiza semiologiczna polega na:

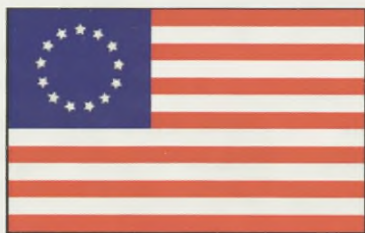
„rozłożeniu obrazu na części i prześledzeniu, jak każda z nich funkcjonuje w relacji do szerszego systemu znaczeń.”¹⁰

Przedstawiona zostanie, stosowana przez Roland Barthesa denotacja i konotacja obrazu flagi (na poziomie zarówno informacyjnym, jak i symbolicznym), ponieważ „symbole jako twory autonomiczne mają własną historię”¹¹.

Pewnym ułatwieniem w interpretacji semiologicznej znaczeń europejskiej flagi, jest jej oficjalny opis symboliczny:

„Na tle niebieskiego nieba dwanaście złotych gwiazdek tworzy krąg, reprezentujący unię narodów Europy. Liczba gwiazdek jest stała, ponieważ liczba dwanaście symbolizuje doskonałość i jedność.”¹²

Rozpocznę od analizy tła flagi. Jak je określa przytoczona definicja, tło stanowi niebieskie niebo. Niebo to w tradycji europejskiej „niebieskie sklepienie, firmament, miejsce przebywania bóstwa”¹³, a także miejsce przebywania zbawionych zmarłych, Sądu Ostatecznego. To jemu poświęcono ludowe i naukowe obserwacje astro-

Rys. 2. The Betsy Ross Flag. Jeden z projektów flagi Stanów Zjednoczonych, w użyciu w czasie: 14.06.1777-1.05.1795.

nomiczne, było też motywem mitów, legend, wierzeń religijnych. W *Biblii* jest siedzibą Boga i aniołów, dlatego rozgwieżdżone niebo często występuje jako motyw zdobniczy kościelnych sklepień. Dwie rzeczy napędzające duszę „czcią i podziwem” to dla I. Kanta „rozgwieżdżone niebo nade mną i prawo moralne we mnie”. Natomiast w mitologii greckiej, drugim źródle europejskiej kultury, niebiańskie siedziby bóstw znajdowały się w górskim masywie Olimp. Istnieje wiele możliwości interpretacyjnych, jako że motyw nieba jest jednym z najczęściej

⁹ Ibidem, s. 42.

¹⁰ Ibidem, s. 81.

¹¹ A. Rega, *Człowiek w świecie symboli. Antropologia filozoficzna Mircei Eliadego*, Nomos, Kraków 2001, s. 45.

¹² Ibidem.

¹³ W. Kopański, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1988, s. 747.

wykorzystywanych przez literaturę i sztuki plastyczne. W prezentowanej analizie skupię się zatem na barwie flagi.

Tło „firmamentu” jest wyrażone tradycyjnie kolorem niebieskim. Barwa ta w kulturze europejskiej symbolizuje pogodne niebo, a także wyjątkową pozycję społeczną arystokracji, stąd wyrażenie „błękitna krew”, pochodzące m.in. od *Blue Ribbon*, czyli najwyższego odznaczenia angielskiego – Orderu Podwiązki. Podobne tło (jasnoniebieskie) wybrano dla flagi Organizacji Narodów Zjednoczonych zatwierdzonej przez Zgromadzenie Ogólne 20 października 1947 r.

Interpretacja psychologiczna barwnej piramidy Pfistera-Heissa przyporządkowuje temu kolorowi funkcję powściągnięcia emocji i popędu płciowego¹⁴. W mowie potocznej z błękitem utożsamia się cnotę wierności, stałości, uduchowienia. Zarówno płaszcz Maryi (oraz ornaty kapłanów w święta maryjne), jak i Odyna z mitologii skandynawskiej jest niebieski. G. Heinz-Moor uważa błękit za:

„najgłębszy, najmniej materialny kolor, medium Prawdy, przejrzystość nadchodzącej pustki: w powietrzu, wodzie, kryształach i diamentach. Dlatego błękit jest barwą firmamentu. Zeus i Jahwe opierają swoje stopy na lazurze”¹⁵,

a Leopold Staff w wierszu „Hymn do barw” pisze: „ty, błękitcie, namiocie spokoju, wyrazie marzeń i snu”¹⁶.

Interpretując flagę europejską z perspektywy pełnienia przez nią po wielokroć funkcji logo, należy przyrzeć się jej również jako komunikatowi reklamowemu. Wykorzystane są w tej sytuacji nie tylko kulturowe, ale i psychologiczne właściwości kolorów. Dowiedziono, że kolor niebieski – zgodnie z przypisanymi mu kulturowo właściwościami – uspokaja, wzbudza tęsknotę, rozważę, wspomaga koncentrację. Kojarzy się z czystością, świeżością, orzeźwieniem (dlatego wykorzystywany jest w reklamach środków czystości oraz wody mineralnej – butelki bezbarwnej przeciw wody zwykle projektuje się w kolorze niebieskim). „Reklama reifikuje barwę, nadaje jej wartość totemu, definiuje i dookreśla jej ontyczną niedookreśloność”. Kolor niebieski, który zastosowano w europejskiej fladze, jest nasycony, co zgodnie z zasadą reklamowego komunikatu dodaje mu witalności. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, iż umieszczone na fladze gwiazdy są koloru żółtego (według definicji – złotego), a jest to jedno z możliwie najbardziej kontrastowych zestawień (kolory dopełniające). Takie komponowanie barw zdecydowanie ma wpływ na emocjonalność odbioru – zabieg ten był powszechnie stosowany przez fowistów¹⁷.

Relacja między znakami jest konsekwencją funkcjonowania (istnienia) wspólnych sensów w zbiorowości, również w odniesieniu do znaków ikonicznych, w tym

¹⁴ *Leksykon symboli*, Warszawa 2001, s. 31.

¹⁵ *Ibidem*, s. 38.

¹⁶ W. Kopaliński, *op. cit.*

¹⁷ E. Szczęśna, *Poetyka reklamy*, Warszawa 2001, ss. 39-47.

symbolu gwiazdy. To ciało niebieskie jako motyw tak często występuje w europejskiej kulturze, że jest tematem oddzielnych analiz religioznawczych, historycznych i kulturoznawczych. Interpretowana bywa jako idea przyświecająca człowiekowi: „Jeśli pójdziesz za swą gwiazdą, niechybnie dopłyniesz do wspaniałego portu” (*Boska Komedia* Dantego). Gwiazdy Polarnej od wieków używano do wyznaczania kierunków świata. W mitologii greckiej matką gwiazd była Eos, bogiem gwiazdnego światła Astrajos, a na temat każdego gwiazdozbioru narodził się specjalny mit. W symbolice biblijnej gwiazdy występują równie często. Najważniejsze nawiązanie starotestamentalne stanowi gwiazda jako symbol światła: „On uczynił wielkie światła, /bo Jego łaska na wieki. /Słońce, by dniem władało /bo Jego łaska na wieki. /Księżyc i gwiazdy, by władały nocą” (Psalm 136). Natomiast w Nowym Testamencie gwiazda występuje m.in. jako drogowy wskazujący drogę Mędrcom ze Wschodu szukającym narodzonego w Betlejem króla żydowskiego: „Ujrzeliśmy bowiem jego gwiazdę na Wschodzie i przybyliśmy oddać mu pokłon” (Mt 2, 2). Dzień Sądu przedstawiany jest w *Biblii* m.in. poprzez zjawisko spadania gwiazd na ziemię: „słońce się zaćmi i księżyc nie da swego blasku; gwiazdy zaczną padać z nieba i moce niebios zostaną wstrząśnięte” (Mt 24, 29); „I gwiazdy spadły z nieba na ziemię” (Ap 6, 13), zatem ich istnienie w zadanym porządku może być ogólnym symbolem trwania świata.

Gwiazdy, które umieszczono na fladze europejskiej, mają kolor złoty. Kombinacja niebieskiego tła i złotych gwiazd oznacza radość¹⁸, co staje się oczywistym nawiązaniem do treści kantaty *Oda do radości*, finałowej części *IX Symfonii* Ludwiga van Beethovena, którą w 1972 r. wybrano przez Radę Europy na hymn. Na fladze umieszczono gwiazdy pięcioramienne (łac. *pentangulum*) będące pitagorejskim symbolem harmonii ducha i ciała. Występuje zarówno jako figura magiczna, amulet w wielu rytuałach (stosowany głównie przez sekty oraz wolnomularstwo), jak i w chrześcijaństwie: jest symbolem pięciu ran ukrzyżowanego Jezusa, a jako symbol zamknięty – połączenia w Chrystusie Początku i Końca (Alfa i Omega). Jako znak heraldyczny stosuje się go powszechnie na wielu flagach państwowych. Czerwona pięcioramienna gwiazda była m.in. symbolem radzieckim, jako pierwsi zaczęli jej używać bolszewicy¹⁹.

Na fladze umieszczono tuzin gwiazd. Nie jest to liczba przypadkowa. W kulturze europejskiej ma ona wiele znaczeń. Ustalono dwanaście znaków zodiaku, tyleż samo miesięcy w roku. W *Biblii* mówi się o dwunastu pokoleniach Izraela, Jezus miał tyłu apostołów (Szymon Piotr, Andrzej, Jakub syn Zebedeusza, Jan, Filip, Bartłomiej, Tomasz, Mateusz, Jakub syn Alfeusza, Szymon Kananejczyk, Juda Tadeusz, Judasz Iskariota). Mitologia grecka opisuje losy dwunastu najważniejszych bogów

¹⁸ *Leksykon symboli*, s. 32.

¹⁹ Ł. Dziatkiewicz, *Sierpem i młotem pisane*, „Polityka” nr 47, 2007, ss. 86-88.

olimpijskich: (Zeus, Hera, Posejdon, Demeter, Apollo, Artemida, Ares, Afrodyta, Hermes, Atena, Hefajstos, Hestia). Współcześnie stosujemy m.in. w mierze czasu (12 godzin) system dwunastkowy (podsystem systemu sześćdziesiątkowego), wprowadzony w V w. przez Chaldejczyków astronomów. Kodeks Prawa Rzymskiego, który miał istotny wpływ na kształt europejskiego prawa (recepta prawa rzymskiego), wyryty został na dwunastu tablicach w Forum Romanum w V w.²⁰

W interpretacji semiologicznej flagi ważną rolę odgrywa kompozycja złotych gwiazd. Układ kręgu ma wiele odniesień w kulturze. Gwiazdy na fladze ustawione są na harmonijnym planie zegarowym, co ewidentnie odsyła nas do stosowanej w europejskiej kulturze linearnej koncepcji czasu, pojmowanej w sposób formalny, jak filozoficzny i społeczny. Jednocześnie okrąg jest symbolem słońca i księżyca, porządku kosmicznego i ludzkiego losu (atrybut bogini losu Tyche). Platończycy uważali go za kształt doskonały, symbolizujący jedność: nie ma końca, początku ani kierunku. W Grecji i Rzymie jego wyobrażeniem wizualnym był wąż gryzący własny ogon, natomiast w chrześcijaństwie znajdujemy wyobrażenie Boga stwarzającego świat, kreślącego krąg ziemski cyrklem (*Bible Moralisee*). Badania weksykologiczne dowodzą, że gwiazdy umieszczone na fladze powtarzają wzór korony z fresku malowanego przez Pietra de Cortona Berrettiniego, który obserwować można w sali pałacu księżęcej rodziny Barberinich w Rzymie, tej samej, w której w 1950 r. podpisano „Konwencję o Ochronie Praw Człowieka” w ramach Wspólnoty Europejskiej²¹. Źródeł społecznej akceptacji dla symboli unijnych w Polsce można intuicyjnie poszukiwać właśnie w kodzie kręgu. Wszak symbolem transformacji ustrojowej w Polsce jest Okrągły Stół – historyczny znak bezkrwawej, wielowymiarowej przemiany społecznej opartej na dialogu przeciwników, którym właśnie w tej przestrzeni, na planie okręgu, udało się wypracować kompromis.

Nimb, czyli aureola, przybiera w ikonografii chrześcijańskiej kształt okręgu. Symbol aureoli, jak wskazywały wcześniejsze intuicje, jest również istotnym tropem interpretacji kulturowych konotacji flagi europejskiej. W 1989 r. jeden z autorów projektu sztandaru, grafik Arsene Heitz, współpracownik dyplomaty Salvadora de Madariaga y Rojo, wyznał na łożu śmierci dziennikarzowi z redakcji „Nouvelle d’Alsace”, że źródłem inspiracji dla projektu były symbole biblijne i mariologiczne. Zarówno kolor tła (błękit – kolor Mojżesza, a w heraldyce symbol wierności, rzetelności, lojalności), jak i układ gwiazd, który zainspirowany jest precyzyjnym zapisem w Apokalipsie św. Jana: „potem wielki znak ukazał się na niebie: Niewiasta obleczona w słońce i księżyc pod jej stopami, a na jej głowie wieniec z gwiazd dwunastu” (Ap 12, 1). Nawiązania maryjne, pomimo ustanowienia flagi w święto

²⁰ W. Kopaliński, op. cit., s. 230.

²¹ W. Serwatowski, *Flaga Europy – historia i symbole*, 2005, [Online], dostępne: http://www.culture.pl/pl/culture/artykuly/es_flaga_europy_2005#top, 08.12.2007.

8 grudnia, początkowo ogłaszano z obawą o reakcje muzułmanów, zapominając o uniwersalnym, czytelnym również dla mahometan znaczeniu weksylium. Maria jest jedną z najważniejszych kobiet islamu, kolor niebieski ma znaczenie w obronności, a:

„«Gwiazda» to tytuł 53. sury Koranu, zaczynającej się od słów przysięgi: «Na gwiazdę kiedy ona zapada». Jest to przysięga wielka i symboliczna. Są nawet autorzy, którzy uważają, że przysięganie w Koranie na gwiazdy oznacza, że to Koran został objawiony z gwieździstego nieba.”²²

Symbol europejski – krąg gwiazd (tutaj białych) na niebieskim polu, jako kształtujący wymiar europejskiego porządku społecznego, był obecny wcześniej – w jednej z wersji flagi Stanów Zjednoczonych, zaprojektowanej prawdopodobnie przez Betsy Ross, na podstawie szkicu George’a Washingtona²³. Kolejna wersja flagi z 15 gwiazdami była źródłem inspiracji dla Francisa Scotta Keya do napisania utworu *The Star-Spangled Banner*, dzisiejszego hymnu narodowego USA: „Tis the star-spangled banner! O long may it wave/ O’er the land of the free and the home of the brave”.

Chociaż narody Europy należą do jednego kręgu kulturowego, to wytworzyły odrębne systemy społeczne, cechują się różnorodnością etniczną, religijną, językową. Różnice między nimi, jak dowiodła historia, stały się źródłem wzajemnego niezrozumienia, stereotypów, a nawet wieloletnich wojen. Tę swoistość wyraża motto Unii Europejskiej: „zjednoczona w różnorodności” oraz symbolika zawarta w logo obchodów 50-lecia podpisania Traktatu Rzymskiego. Idea wielokulturowości poprzez dialog jest ważnym, jeśli nie najważniejszym modelem współżycia wielu kultur. Europejczycy w zdecydowanej większości go popierają, twierdząc, że współdziałanie ludzi pochodzących z różnych kultur, odmiennych pod względem etnicznym czy religijnym, ma pozytywny wpływ, ubogaca ich kraj ojczysty²⁴.

Wszelkie symboliczne przedstawienia w obrębie wspólnej płaszczyzny znaczeniowej mają wpływ na kształtowanie się tożsamości, zarówno jednostkowej, jak zbiorowej. Podstawą kultury jest komunikowanie oraz transmisja treści artystycznych, ale jej główny cel to: „rytuał scalający jego uczestników we wspólnym przeżyciu”. John Fiske traktuje kulturę jako „ciągły proces wytwarzania znaczeń z doświadczenia społecznego”²⁵. Od początku swego istnienia instytucje europejskie – m.in. poprzez wspólny przekaz symboliczny (oraz inne, polityczno-ekonomiczno-prawne wpływy, niebędące przedmiotem tego tekstu), kształtują europejską tożsa-

²² Ibidem.

²³ *The Betsy Ross Flag*, [Online], dostępne: <http://www.usflag.org/history/betsyrossflag.html>, 08.12.2007.

²⁴ *Intercultural dialogue in Europe, Summary*, December 2007, [Online], dostępne: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_217_sum_en.pdf, 09.12.2007.

²⁵ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa – Kraków 2000, ss. 130-131.

mość zbiorową, rozumianą tutaj jako wspólne, konstytutywne wartości kulturowe grupy²⁶, odróżniające ją od obcych. Znaczenie flagi europejskiej, wywodzące się ze wspólnych korzeni, w tym sztuki europejskiej, przedstawiłam wcześniej, wszak

„dzieło sztuki może rodzić stosunki społeczne i to pełne, obustronne stosunki społeczne [...] dzieło sztuki może łączyć ludzi [...]. Tołstoj sądzi, że funkcja komunikacyjna jest najważniejszą funkcją sztuki, że z a d a n i e m sztuki jest łączyć ludzi, łączyć niezależnie od oddalenia w czasie i w przestrzeni.”²⁷

Zabieg społecznego wytworzenia wspólnych znaczeń, sensownego dla wszystkich podmiotów „tekstu”, jest konieczny z punktu widzenia tworzenia się nowej formy życia zbiorowego, nowej definicji sytuacji i wzorów interakcji (również symbolicznej), a także zbudowania na fundamencie instytucji obywatelstwa europejskiego roli społecznej Europejczyka. Od roli tej zależy ustalenie i trwałość owych interakcji oraz uprawomocnienie oczekiwań wobec danego wzorca²⁸, a także dokonanie się symbolicznej transformacji, rozumianej jako:

„wprowadzenie do wyobraźni zbiorowej nowego lub odzyskiwanego na nowo porządku znaczeń, który określa, czym jest rzeczywistość i co jest w niej ważne. Jest to proces polityczny, ponieważ symboliczna organizacja wyobrażeń wpływa na zachowania zbiorowe.”²⁹

Wydaje się, że intencjonalne działanie w zaprezentowanym kierunku odniosło pożądany skutek.

„Interakcja umożliwiająca poruszanie się w przestrzeni interakcyjnej włącza nieartykułowanie doświadczenia w dialektykę rozumienia i wyjaśniania za pośrednictwem przed-rozumień.”

Uczestnicy procesu komunikacji z użyciem wspólnych sensów podobnie definiują Europę – jako wspólną przestrzeń, czego dowodem są przeprowadzane z sukcesem reprezentatywne badania socjologiczne wśród obywateli Unii Europejskiej (Eurobarometr). W badaniach tych używa się różnego rodzaju kategorii, których właściwa interpretacja jest możliwa wyłącznie w przypadku rozumienia ich przez respondentów. Wydaje się, że można powiedzieć więcej: symbole (barwa oraz symbol gwiazdy) osiągnęły wysoki stopień władzy symbolicznej o dużym stopniu społecznej skuteczności. Stosowane zgodnie z zasadami promowania znaków firmowych symbole europejskie stały się skutecznym narzędziem marketingowym, swoistym logo kontynentu (podobnie jak flaga amerykańska dla Stanów Zjednoczonych). Flaga i jej symbolika traktowana bywa jak marka, niosąca ze sobą idee ujęte w formie obrazów, wykorzystywanych przez instytucje unijne, oparte na

²⁶ *Europejskie wartości*, [Online], dostępne: http://www.tns-global.pl/uploads/5574/TNS__OBOP_Europejskie_wartosci.doc, 09.12.2007.

²⁷ S. Ossowski, *Dzieła sztuki jako ośrodek pewnych stosunków społecznych*, w: *Wybór pism estetycznych*, Universitas, Kraków 2004, ss. 115-116.

²⁸ J.J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 2005, s. 450.

²⁹ E. Hałas, op. cit., s. 318.

tradycyjnych znakach ikonicznych³⁰. Występuje często jako tło wydarzeń o wymiarze europejskim, podczas przemówień polityków-euroentuzjastów, co można obserwować w telewizji i Internecie:

„przekazy najpotężniejszych mediów wizualnych [...] są przez nas odbierane i akceptowane prawie że bezrefleksyjnie, mimowolnie, bezwiednie – gdyż łatwo przesiąkają one do głębokich warstw podświadomości.”³¹

Flaga powiewa na drzewcu obok flag narodowych na budynkach instytucji publicznych i innych, których powstanie (drogi, mosty, budynki użyteczności publicznej: baseny, instytucje edukacyjne itp.) było możliwe dzięki finansowemu wsparciu z UE. Instytucje te, mówiąc językiem Naomi Klein, zostały ologowane, dzięki czemu „marka Europa” wpisała się na stałe w publiczną przestrzeń miejską i wiejską – Pierre Bourdieu nazywał takie działania polityką symbolizacji. Wydaje się, że te wielostronne zabiegi, w tym marketingowe, są skuteczne. Flaga europejska jako symbol wywodzący się kulturowo z korzeni Europy jest niewątpliwie narzędziem budowania wspólnoty opartej na dialogu kultur, stanowiących jej integralną część, a wizualnie bez wątpienia określa „europejskość” i bycie „europejskim”.

Aleksandra Nowakowska

Symbolic communication through the European Union official flag and formation of multicultural community

Summary

The author concentrates on a topic of symbolic communication through the official European symbols and its effectiveness in the process of formation of multicultural community based on symbolic dialogue. In the article the official European Union flag has been analyzed by means of visual sociology with an attempt to find in the sources of the European culture common meanings and senses used in iconic signs and spatial composition. The article also presents the role of culture as a ground for a dialogue between various ethnic, religious and cultural groups, and the meaning of symbolic representations in this dialogue. Moreover, the author demonstrates the ways of marketing use of the European symbols (as the logo of Europe) and the effects of this fact observed in media and public space.

³⁰ *Europa (Symbolic 1999) – Audiovisual Service*, [Online], dostępne: http://ec.europa.eu/avservices/photo/photo_thematic_en.cfm?id=&mark=PRO,SYMB, 09.12.2007.

³¹ K. Olechnicki, *Antropologia obrazu. Fotografia jako metoda, przedmiot i medium nauk społecznych*, Warszawa 2003, s. 279.

Aleksandra Nowakowska

**Communication symbolique par l'intermédiaire du drapeau
de l'Union européenne et la construction de la Communauté
interculturelle**

Résumés

L'objectif de l'article est de répondre à la question de savoir si la communication symbolique, par l'intermédiaire des symboles européens officiels, est une façon efficace de construire une communauté multiculturelle se fondant sur un dialogue symbolique. A l'aide des méthodes de la sociologie visuelle, on a étudié un drapeau officiel de l'Union européenne tout en recherchant dans la culture européenne des sens et significations communs dans des signes représentatifs utilisés et dans une composition d'espace. On a démontré le rôle de la culture dans le dialogue entre les différents groupes du point de vue ethnique, religieux et culturel, ainsi que l'importance des représentations symboliques dans ce processus. On a également présenté les méthodes de marketing dans l'utilisation de la symbolique européenne comme un logo de l'Europe et les conséquences de ce fait observées dans les médias et dans l'espace public.